

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

MEHMED A. AKŠAMIJA, PORTRET AKADEMIKINJE ĐENANE BUTUROVIĆ, 2021.

Akademkinja **Đenana BUTUROVIĆ** (Trebinje 1934 – Sarajevo 2012)

Bila je redovni profesor Univerziteta u Sarajevu, naučni savjetnik, književni historičar, etnolog, antropolog usmene tradicije, folklorist, direktor Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Diplomirala je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu 1958. – grupa hrvatski ili srpski jezik i jugoslavenska književnost, a odbranila doktorat na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1973. – doktor književnih nauka. Radila je kao kustosica u Odjeljenju etnologije Zemaljskog muzeja BIH (od 1958), viša kustosica, naučna saradnica, viša naučna saradnica i naučna savjetnica, te kao načelnica Odjeljenja za etnologiju. Članica je redakcije "Glasnika Zemaljskog muzeja" – sveska E, članica redakcije "Wissenschaftliche Mitteilungen des bosnisch-herzegowinischen Landesmuseums", Sarajevo - WMBHL ... . Objavila je blizu 200 bibliografskih jedinica iz historije književnosti, etnologije, usmene tr adicije i dr. Bila je članica MAIRSK-a, Sekcije za folklor MEĐUNARODNOG SLAVISTIČKOG KOMITETA, PEN CENTRA BIH Sarajevo ... Živila je i radila u Sarajevu, baveći se istraživačkim radom na polju savremenih tokova usmene historije. Dobitnica je nagrade IP "Svjetlost" za najbolju knjigu iz oblasti nauke u 1976., nagrade "Veselin Masleša" za nauku 1980., "Šestoaprilske nagrade grada Sarajeva" u 1986., te "Ordena zasluga za narod sa srebrenim zracima" 1988. godine.

Na BOŠNJAČKOJ AKADEMIJI NAUKA I UMJETNOSTI – BANU je 16. 01. 2014. godine Prof. dr Đenana Buturović promovirana u redovnog člana (posthumno), a bila je jedna od utemeljiteljica BANU-a 09. 06. 2011. godine.

Bibliografija (izdvojeno)

Studija o Hörmannovoj zbirci, "Svjetlost", Sarajevo, 1966.

Narodne pjesme muslimana u BiH - iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna - redakcija, uvod i komentari Đenane Buturović, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1966.

Monografija Epska narodna tradicija muslimana BiH od početka 16. vijeka do pojave zbirke Koste Hörmanna, GZM, Sarajevo, 1972–1973.

Narodna književnost (*Bosanskohercegovačka književna hrestomatija*, koautori: dr Hatidža Krnjević i dr Ljubomir Zuković), Sarajevo, 1972.

Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca, *izbor studija i članaka;* priredili: dr Đenana Buturović i dr Vlajko Palavestra, "Svjetlost", Sarajevo, 1974.

Narodne pjesme muslimana BiH Koste Hörmanna, "Svjetlost", Sarajevo, 1976. i 1990.

Morići - od stvarnosti do usmene predaje, "Svjetlost", Sarajevo, 1983.

Bosanskomuslimanska usmena epika, Institut za književnost i "Svjetlost", Sarajevo, 1992.

Narodne pjesme Bošnjaka u BiH (*Kosta Hörmann*), "Preporod", Sarajevo, 1995.

Usmena epika Bošnjaka, *antologija*, "Preporod", Sarajevo, 1995.

Od Đerzelez Alije do Tala Ličanina, "Svjetlost", Sarajevo, 1996.

Antologija bošnjačke usmene epike, "ALEF", Sarajevo, 1997.

Djevojka ptica zlatna perja (*antologija usmene priče u BiH*), "Svjetlost", Sarajevo, 1997; koautor: Lada Buturović.

Bošnjačka književnost u književnoj kritici, *usmena književnost*, knjiga II (koautor: Munib Maglajlić), Sarajevo, 1998.

Antologija bošnjačkih lirskonarativnih pjesama - balade i romanse, koautor: Lada Buturović, Sarajevo, 2000; 2. izdanje: 2002.

Narodne pjesme Bošnjaka, *izbor iz zbirki Koste Hörmanna*, izbor i predgovor: Đenana Buturović, Sarajevo, 2001.

• • •

IBRAHIM KAJAN, **MORIĆI U SVJETLU NOVOG ISTRAŽIVANJA**

BOŠNJAČKA KNJIŽEVNOST U KNJIŽEVNOJ KRITICI, KNJ. VI, ALEF, SARAJEVO, 1998., STR. 477-479.

Još u XIV. stoljeću, u slavnoj prolegomeni Muqaddima, Ibn je Haldun zapisao da je "neistina prirodni suputnik historijskih infonnacija" i da postoji niz uzroka koji nužno dovode do toga". Jedan od njih je, kaže Haldun, "privrženost ideologijama i doktrinama (kojima) predrasuda i pristranost otupljuju kritičko promatranje".

Jednu od historijskih tajni naših prostora iz 18. stoljeća, zapretenu između stvarnosti i usmene predaje, a kojoj su u žiži opjevani Morići, braća Mehmed i Ibrahim – osvjetljava, iznovice, sarajevska autorica dr Đenana Buturović. Njezina uvjerljiva rasprava pod naslovom Morići – od stvarnosti do usmene predaje, objavljuje se u cijenjenoj Biblioteci kulturnog nasljeđa Bosne i Hercegovine sarajevske Svjetlosti (1983.). Morići su sastavljeni od četiri dijela – *Morići, Braća Morići i usmena tradicija, Građa i Izvori i literatura*. Autorica također prezentira izuzetno iscrpnu bibliografiju radova o predmetu svoga istraživanja, prilaže adekvatnu ilustrativnu gradu, a djelo zatvara jasno i čisto ispisanim sumrnaryjem (*Morići -from Reality to Oral Tradition*).

Vjerojatna ideja koja je pokrenula autoričin interes mogla je poniči iz jedne paradoksalne činjenice o braći Morić; raskorak među historičkom interpretacijom ovih povijesnih likova, s jedne strane, i narodnog pamćenja, s druge strane. Pregledom poznate i objelodanjene arhivske građe, uočavanjem nelogičnosti, te otkrivanjem niza novih dokumenata, Đenana Buturović je uspjela modulirati jednu sasvim drugu predstavu političke pozadine petog i šestog decenija 18. stoljeća u Bosni i Sarajevu – i funkcije braće Morića u samom središtu tih burnih vremena neprestane oporbe centralnoj vlasti Porte.

Od ranije je znana ruka historičara koja je zabilježila da su u sarajevskoj tvrđavi u ožujku 1757. pogubljeni Hadži Mehmed (Pašo) i Ibrahim Morić. Zastupnici centralne vlasti, podsjeća nas Buturovićeva, dosudili su im brzu smrt davljenjem, jer su se, kao najugledniji predstavnici sarajevskog esnafa i "domaće sile" (jedna vrsta "unutamjih" janjičara) – suprotstvalili brojnim ekonomskim i drugim nametima rečena vremena, prilično mutna i neistražena. Najkraći atribut: riječ je o zlikovcima. Tu ocjenu turskih vlasti i turske historiografije proslijedit će cijeli niz autora – od suvremenika događaja, ljetopisca Mule Mustafe Bašeskije, preko naše građanske historiografije, pa sve do Hatidže Krnjević.

Ali, zanimljiv je kronogram, kao prvi glas narodnog komentara i mišljenja, isklesan iste godine koji se objavljuje, čini nam se, prvi put:

> "Poznatoj i omiljenoj braći Morićima / Hadži Mehmedu i Ibrahim-agi / nenadano je puhnuo smrtni vjetar / i obojicu ih začas uništio. / Ostaviše majku u velikoj tuzi i žalosti / a gospodar (Bog) neka ih primi svojoj milosti. / Sa jednim uzdahom napisan im je ovaj kronogram: Neka im je vječni spomen kao mučenicima (šehitima) (Godine 1170./1757.)"

Ovu očitu udaljenost zvaničnih procjena i stava raširena u narodu, autorica će propitati analizom široka vremenskog raspona, osvjetljavajući joj uzroke i nakane, izdašno se služeći novopronađenim pisanim tragovima koji dobrano stoje u komplementarnu odnosu s pučkim pamćenjem. Konzultirajući objavljenu građu i vršeći njezinu kritiku, ovdje je karakteristično navesti njezine zaključke o poznatom radu Kreševljakovića (O Morićima) s obiljem citata "nepotkrepljenim izvorima", odnosno citirao ih je kao podatke koji su poznati "iz raznih izvora", a koji su se pokazali pukom – predajom! Kreševljakovićev rad su koristili brojni istraživači, a njegove citate jednostavno nijedan povjesničar nije provjeravao! Novi podaci potječu iz niza pronađenih sidžila, deftera, originalna fermana "o naređenju bosanskom valiji" (Sarajevo, Zadar), s kojih autorica briše prašinu i podvrgava suvremenoj znanstvenoj metodologiji.

Sravnjivanjem dokumenata u sukladnosti s ekonomskim i socijalnim datostima vremena i obitelji Morića u njemu – procjenjuje se da je tragediji "posebno doprinio" Mehmed Morić, neosporno "najmarkantniji predstavnik" obitelji u povijesnom trenutku prevladavanja "svojih zanatlijsko-janjičarskih pozicija" da bi se ušlo u "krug nosilaca političkog života i vlasti." Sve je počelo sporom oko mulka na vakufskom zemljištu koji Morići posjeduju od "pamtivjeka", potvrđenom i carskim fermanom iz 1722. g. na ime njihova oca, tituliranog serdengečdije, a koji podupire nastojanje imenovanog da na starom mulku podigne novi objekt (mlin, sa devet zrvnjeva), te koji će, kao takav, "obesnažiti sve smetnje Morićevih protivnika". Autorica kaže da je "ferman pun simpatija za Moriće i odbijaju se a priori svi prigovori protivnika".

Međutim, hudžet iz godine 1757., isprava je koja govori o "sporu oko vraćanja zakupnine", te ovaj akt postaje temeljan za izvlačenje negativnih predznaka braće Morić. Rečenim hudžetom se implicira da su vlasnik i sinovi koristili "vrijeme nasilja i pobune" da bi snizili najamninu. Tako će, smatra autorica, S. Kemura istim tonom komentirati i jednu običnu poslovnu transakciju Morića – i proglasiti ih "otimačima vakufske bašče". Kreševljaković preuzima taj

detalj, razrađuje ga i zaključuje da je to sve "što se o zulumčarima zna ". Ni jedan ni drugi autor ne navode izvore svojim podacima, pa je, piše autorica, "nejasno na koji su način mogli Morići 'oteti' imovinu vakufa".

Dokumenti, na koje se sada autorica poziva, umnogome mijenjaju sliku i smisao uloge braće Morića u "nasilničkim vremenima". Po značenju, posebno se podvlači, izdvaja se carski ferman o njihovom pomilovanju, a koji stiže iz Porte prekasno. Kasni punih petnaest dana. Također je čudno, kaže autorica, kako i zašto nitko nije primijetio da je i sam Mula Mustafa Bašeskija (autor prve negativne bilješke) – stubokom promijenio vlastiti stav godine 1773. Ranije citirani kronogram nesigurna autorstva (čuveni pjesnik Meili?) i danas se nalazi uklesan u ploču zida Vekilharčeve džamije. Pjesme o njihovoj kobi narodnog pjesnika također se pjevaju do danas. Knjiga bilježi 28 varijanti ove pjesme. Uz stihove, Buturovićeva donosi i niz proznih predaja, koje se prvi put objavljuju i komentiraju.

Otkud, dakle, taj dogmatski, negativan stav prema braći Morićima? Đenana Buturović zaključuje da on proizlazi iz "spoja osmanskih negativnih ocjena svega onog što predstavlja bilo kakvu opasnost za poredak i, kasnijih, građansko-romantičarskih pogleda u našoj nauci na janjičarsku organizaciju, pa i domaće janjičare.

Tako su se u stanovitoj negativnoj ocjeni Morića podudarala dva, u stvari, suprotna gledanja. Prvo, osmansko, osuđivalo ih je za '*odmetništvo*' zbog ugrožavanja, prije svega, osmanskog poretka, i drugo, romantičarsko-građansko, koje je doslovno prihvatilo karakteristike koje su im izrekli predstavnici centralne vlasti, kao nosioci zvaničkih osmanskih gledanja – da su zločinci."

• • •

ĐENANA BUTUROVIĆ, **GEOGRAFSKI PROSTOR MUSLIMANSKE EPIKE** (ODLOMAK)

Muslimanska epika Bosne i Hercegovine je nastajala na znatno širem prostoru nego što ga čini današnja Bosna i Hercegovina.

Ona je stvarana u dugom periodu i prošlosti i savremenosti i na drugim područjima u kojima su živjeli ili još žive muslimani, u novopazarskom sandžaku, u znatnim dijelovima Crne Gore, Metohije i Kosova. Od tridesetih godina 16. vijeka muslimani Bosanci nosili su sa sobom svoju tradiciju u okolne zemlje. O širini regionalnih granica muslimanske epike svjedoči ona sama sa svoja dva više nego antipodna kruga: tzv. ličko-krajiskim i crnogorsko-hercegovačkim.

Muslimanska epika u područjima gdje žive muslimani izvan savremenih granica Bosne i Hercegovine, a koja su u vrijeme nastanka ove poezije bila stoljećima, stalno ili povremeno, u sastavu Bosanskog pašaluka (novopazarski sandžak, Plav, Gusinje), znatnim dijelom tematski zatvara krug iste ili srodne poetske cjeline.

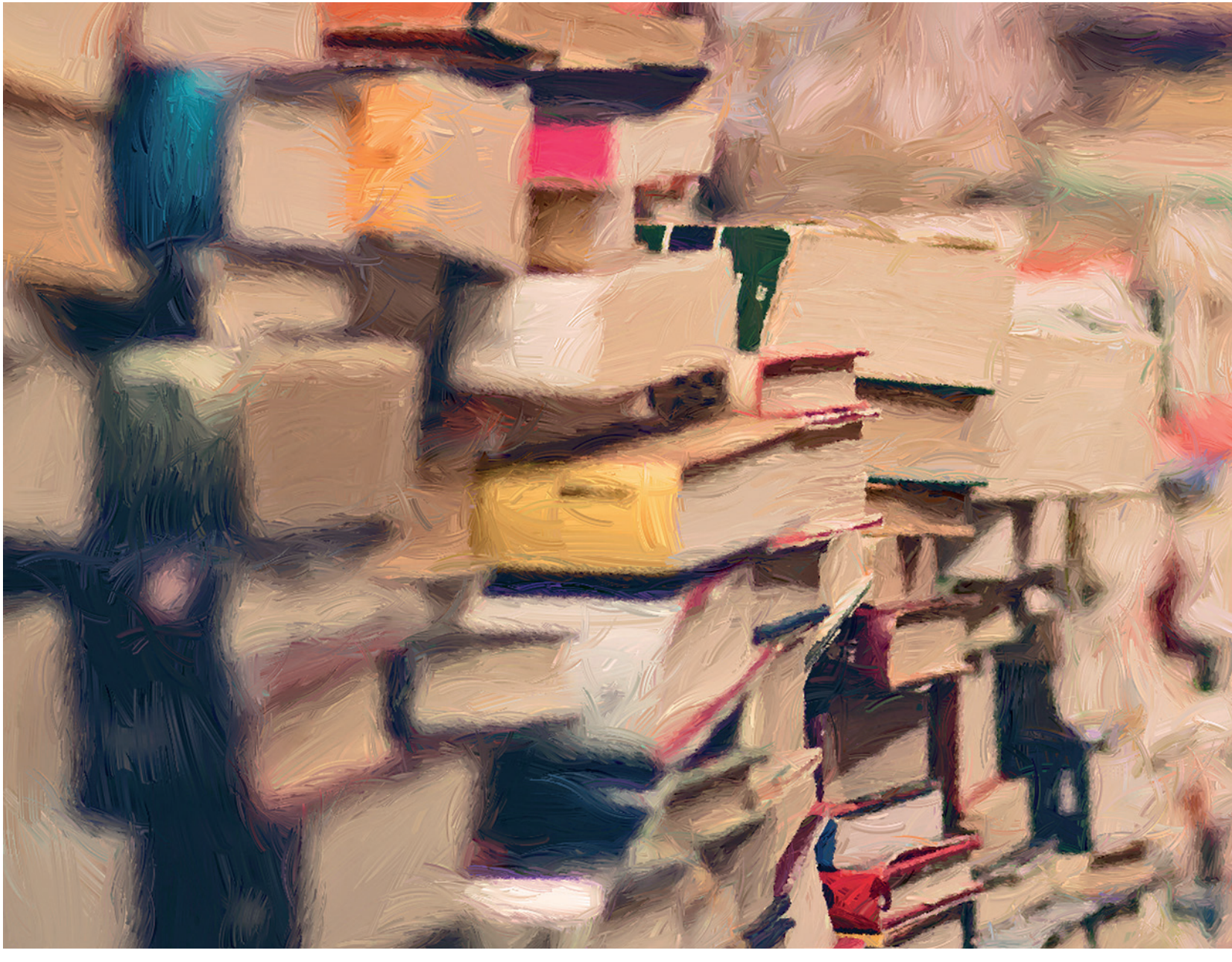
Stoga je pojmom bosanskomuslimanska epska tradicija u dobroj mjeri obuhvaćen najveći dio južnoslovenske muslimanske epske tradicije. Promjene granica Bosanskog pašaluka, odnosno granica Bosne u osmanskom periodu, uticale su na bogaćenje fonda njene usmene predaje. Stoga ću dati generalan pregled na geografsku rasprostranjenost muslimanske epske poezije i genezu njene rasprostranjenosti.

Vuk Stefanović Karadžić je zabilježio samo dio od ukupnog epskog stvaranja južnoslovenskih naroda. Čitave epike objelodanjene su nakon njegove smrti: MUSLIMANSKA I MAKEDONSKA.

Muslimanska epika zabilježena u 19. vijeku uglavnom je bilježena na području današnje Bosne i Hercegovine, a u 20. vijeku, osim što je bilježena u Bosni i Hercegovini, bilježena je i na području bivšeg novopazarskog sandžaka i djelimično u Crnoj Gori. U vrijeme sakupljanja muslimanskih epskih pjesama južnoslovenski muslimani su bili uglavnom okupljeni u Bosni i Hercegovini i najveći dio bosanskohercegovačkih povratnika iz Ugarske, muslimani Bosanci migranti iz Slavonije, muslimani iz Hrvatske, Dalmacije, Boke i Srbije – već su podarili muslimanskim bosanskim pjevačima tradiciju koju su sa sobom donijeli.

Za historijat epske tradicije Muslimana Bosne i Hercegovine često je značajan i onaj sloj tradicije koji se odnosi na historijske događaje koji su se odvijali na znatno široj teritoriji bivše evropske Turske, u kojima su bosanski muslimani bili značajni sudionici.

U 15. vijeku prvi osvojeni dijelovi bosanskog teritorija bili su pripojeni Isa-begovom krajištu, potom bosanskom krajištu; kasnije su Osmanlije na osvojenom području organizovali novu upravnu jedinicu, zaseban bosanski sandžak (1463), koji je bio u sastavu Rumelijskog ejaleta. Osvajanjem od početka 16. do kraja 17. vijeka Osmanska Imperija je zaokružila granice Bosanskog pašaluka na prostoru osam teritorijalnih cjelina – sandžaka (bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, požeški, krčki ili lički, pakrački ili cernički i bihaćki). Krajem 17. vijeka Osmanlije su izgubili Ugarsku, osim Banata, zatim Slavoniju i Hrvatsku do Une i južno od Velebita, te gradove i oblasti koje je osvojila Venecija (Herceg Novi, Knin, Sinj i Vrgorac). Ovim gubicima znatno su sužene granice Bosne i ona je postala stjecište izbjeglica i povratnika iz svih krajeva. Nakon Karlovačkog mira uspostavljena je njena dugotrajna granica, pa je ona obuhvatala područje od Novog Pazara do Bihaća i od Save do izlaza na Jadransko more. Bosanski pašaluk je sveden na četiri stalna sandžaka: bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, a povremeno mu je pripadao i bihaćki.

MEHMED A. AKŠAMIJA, PROFESORICA BUTUROVIĆ U SVOM RADNOM KABINETU.

Bosna kao domovina izražena i doživljena u epskoj pjesmi Muslimana u regionalno-političkom pogledu obuhvata granice Bosanskog ejaleta do Karlovačkog mira (1699.). Znači da je geografski prostor muslimanske epike također i onaj prostor koji je u epsku pjesmu ušao kao domovina epskih junaka Muslimana Bosanaca. To znači da su u muslimanske pjesme već bile ušle ličnosti i sa onih područja koje Bosna, zapravo Osmanska Carevina, gubi ovim mirom, a posebno ličnosti s područja Like i Krbave (Bosnić Mehmed-aga je od Novoga, dva Musića su ispod Perušića, Kumalić Mujaga je od Raduča, Kozlići su sa Široke Kule, i t.d.).

Lički sandžak je bio granična turska pokrajina prema hrisćanskom Zapadu, pa je Udbina, danas selo u Krbavi, trajno usla u muslimansku epiku kao centar u kojem su se okupljali muslimanski epski ratnici, mjesto u komu se vijećalo o junačkim podvizima četa i pojedinaca, o pripremama i akcijama "neprijatelja". Pjesme su sačuvale geopolitički značaj Udbine osmanskog perioda kao centra u kome su se branili interesi Carstva i donosile odluke o provalama u okolinu Zadra, u Hrvatsko primorje i na sjever preko Kupe i prema Karlovcu. U pjesmama je ona označavana pojmom Turcija kojim se podrazumijevala i Bosanska krajina kao i Osmanska Carevina. Pored Udbine, muslimanska epika je zapamtila brojne nazive nahija krčkog kadiluka ili Knina, iz 17. vijeka.

(Knin, Zrmanja, Zečevo, Skradin, Vrana, Zvonigrad, Gračac, Lika, Perušic, Novi, Bunić).

Neubicirani Bilić u pjesmama je vjerovatno naziv za nahiju Bilaj, Cetina, Vrlika, Gospić, Ribnik, u pjesmi su kao i u povijesti perioda o komu ove pjesme pjevaju, mjesta u kojima živi muslimansko slovensko stanovništvo, odnosno gradovi koji su u vlasti Osmanske Carevine. Brinje, Brlog, Otočac, Korlat, Novi ispod Velebita izvan su turske vlasti u pjesmi kao i u stvarnosti. Vojna krajina sa Sinjem i Otočcem ostavila je trag u muslimanskoj epici kao izvorišta napada. Pjesme zabilježene u 19.vijeku u Krajini konzervirale su tradiciju o zbivanjima u 17. vijeku pa je u viđenju epskog junaka Durutagić Ibre granica muslimanskog svijeta Bosne ona koja je odgovarala granici ličkog sandžaka i hrišćanske Vojne krajine u 17. vijeku:

A moj Lika, direk od Udbine,
ja sam skoro uzjahao dorata,
protjerao ga preko Velebita,
pa od Zadra do Herceg Novoga,

(misli na Novi ispod velebita),
i od Brinja do vlaškog Lendjera,
od Zrmanje pa do Zvonigrada,
od Otočca do vode Gaščice.
Tud' sam, tada, beže sve vod'o dorata,
tražeć, beže, jadnih nevoljnika,
naš'o n'jesam, Lički Mustaj-beže.
Pa sam otle otisko dorata,
na Kunaru u ćesarovinu,
pa sam plačuć došo do Karlovca,
u Karlovac utjero dorata.

(*Narodne pjesme Muhamedovaca u BiH*. Sabrao Kosta Hörmann. Knjiga druga, Sarajevo 1889, str. 324)

Lika prve polovine 16. vijeka je gotovo opustošena dočekala tursku vlast. Poislamljeni lički starosjedioci, rani muslimanski doseljenici u Liku iz susjedstva, iz Unca, Pseta, Sane, Livna, Grahova, brojno vlaško stanovništvo u turskoj službi, porijeklom od Ibra, Lima, Pive, Tare i Morače – sklono epskoj pjesmi, doprinijeli su iz fonda svog tradicionalnog nasljeđa novoj životnoj i kulturnoj sredini koja će sve do kraja 17. vijeka podsticati i stvarati ovdje epsku poeziju nove sadržine i o novim junacima. Kasniji muslimanski doseljenici (17.stoljeće) iz zapadnobosanskih krajeva osvježiće ovu tradiciju. O dugotrajnom uticaju martoloza, veoma često kao pjevača i prenosilaca ovih pjesama svjedoče snažni nanosi i refleksi muslimanske epike i u onim krajevima dalmacije i dalmatinskih otoka u kojima Turci nisu bili nikada na vlasti i u kojima nije bilo muslimana, a koje naseljavaju martolozi od kraja 17. vijeka Fazu martoloskog uticaja u historijskom razvoju muslimanske epske pjesme potvrđuje već najraniji sloj zabilježenih muslimanskih epskih pjesama u Erlangenskom rukopisu.

(Gerhard Gezeman, *Erlangenski rukopis starih 'srpskohrvatskih' narodnih pjesama*. Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje, knjiga XII, Sr. Karlovci 1925 /U daljem tekstu: Erlangenski rukopis/)

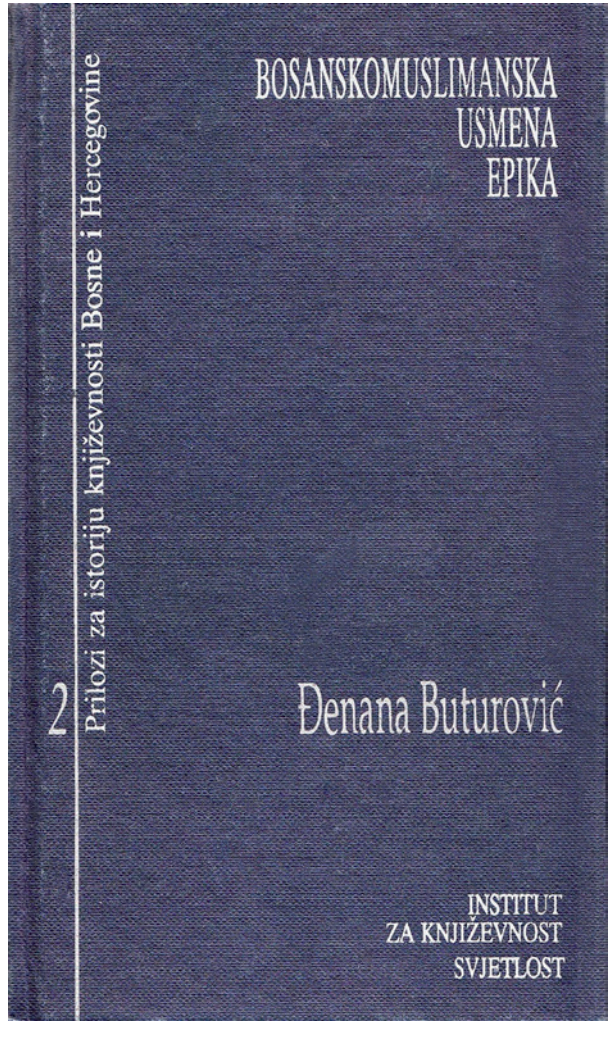
Muslimanska epska pjesma i njeni junaci su poznati još u 17. vijeku u sjevero-zapadnim krajevima Hrvatske, koji su bili u ratnim sukobima sa osmanskom provincijom Bosnom.

Bugarštice i deseteračke pjesme koje su zabilježene u 18. vijeku u raznim etničkim sredinama hrišćanskih konfesija čuvaju, afirmišu i prenose muslimansku tradiciju 16., 17. i 18. vijeka. Pomenuti vlaški elemenat vojevao je zajedno sa bešlijama (pripadnicima plaćene konjice), pa je muslimanska epska pjesma iz zapadnih krajeva Bosne sačuvala sjećanje na udio i značaj ovih slojeva u pograničnim i širim osmanskim vojnim akcijama (prema epskoj pjesmi sin kneza Vukašina, Nikola, obavještava Mustaj-bega Ličkog o opasnosti koja prijeti Udbini od karlovačkog bana i karlovačke krajine). U doba nemira i drugih raznih opasnosti Mustaj-beg Lički se oslanjao na Stjepana Maljkovića i vlašku raju koju je on predvodio. O tome rječito govori pjesma Mehmeda Kolakovića "Lički Mustaj-beg brani Udbinu":

Begu opet suze udariše,
a povika dvi paše careve:
"Čujete li dvi paše careve,
ko zametnu kavgu u planini?
Ono je naša raja ispod kraja,
i prid njima Maljković Stipane.
Dočeko je bana u planini,
on je s njime kavge zametnuo.
Leže naša raja u planini,
poginut će Maljković Stipane,
od' mi krilo od široke Like!

(Luka Marjanović, Junačke pjesme – muhamedovske. Uredio dr Luka Marjanović, knjiga četvrta, Zagreb 1899, str. 216-217.)

Ista pjesma, kroz Maljkovićev primjer govori kako su za ratne zasluge vlaška raja i njeni predvodnici bivali privilegirani praštanjem poreza. I uskok Radovan je jedan od vlaških pouzdanika u službi Ličkog Mustaj-bega, koji nakon Mustaj-begove smrti napušta Liku i odlazi u Glamoč.

■ ĐENANA BUTUROVIĆ: UKLJUČIVANJE MUSLIMANSKOGUSMENOG PJESNIŠTVA KRAJEM 18. VIJEKA U EVROPSKEKNJIŽEVNE TOKOVE. U: ***BOSANSKOMUSLIMANSKA* USMENA EPIKA**. SARAJEVO, "SVJETLOST", 1992.